

SEYFUDDİN EL-ÂMİDÎ VE DEKÂ'İKU'L-HAKAİK Fİ'L-MANTİK ADLI ESERİ

Şerefettin ADSOY*

Öz

Seyfuddin el-Âmidî, İslam Düşüncesi alanında özellikle de felsefe ve kelam sahasında 13. yüzyılın önemli bir düşünürüdür. Âmidî, kelam, fıkıh usulü, felsefe, mantık, hilaf ve cedel gibi değişik ilim alanlarına dair yirminin üzerinde eser yazmıştır. Onun eserleri sonraki dönem ilim erbabınca başvuru kaynakları arasında kabul görmüştür. Biz bu çalışmamızda Âmidî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserleri üzerinde kısaca durarak, mantık ilminin ana konusu olan kıyası konu edindiği *De-ka'iku'l-Hakaik Fi'l-Mantik* adlı eserinin tahkik ve değerlendirmesine yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler- Âmidî, mantık, kıyas, kıyas şekilleri

Sayf al-din al-Âmidî and his work of *Dakâik al-hakâik fi'l-mantik*

Abstract

Sayf al-Din al-Âmidî, who lived in XIIIth century and was one of the eminent philosophers in this century particularly in the fields of philosophy and Islamic theology. al-Âmidî, wrote over twenty works about various scientific fields such as, philosophy, logic, Islamic theology and methodology of Islamic jurisprudence (usûl al-fıkıh). His works have been accepted as reference materials from scholars of following generations. In this study, after a brief overview of al-Âmidî's life, scientific personality and works, we focus on the edition and assessment of his work, *Daqâiq al-haqâiq fi al-mantiq*, on the syllogism (*qiyâs*) which is the main interest of logic.

Keywords: al-Âmidî, logic, syllogism (*qiyâs*), types of syllogism

Giriş

Devrinin en meşhur ilim adamlarından biri olan Seyfuddin el-Âmidî'nin asıl ismi Ali b. Muhammed b. Salim el-Sağlebî veya et-Tağlebî'dir. Fakat doğduğu yere yani Diyarbakır'ın eski adına nispetle Seyfuddin el-Âmidî ismi ile tanınmıştır. Âmidî (1156-1233) XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Daha hayattayken geniş bir alana yayılmış olan şöhreti vefatından sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Sahip olduğu bu şöhret onun ortaya koyduğu kapsamlı ve çeşitli alanlara dair eserlerinden kaynaklanmaktadır.

Âmidî'nin eserleri sistematik ve içerik bakımından oldukça zengin olduğundan temel kaynaklar arasında görülmüştür. Özellikle de kelam ve fıkıh usulü alanındaki eserleri ön plana çıkmıştır. Fakat onun felsefe ve mantık alanındaki çalışmaları en az kelam ve fıkıh usulü alanına dair yazmış olduğu eserler kadar değerli olmasına karşın, hangi sebeplerden dolayı ol-

* Arş. Gör., Dicle Üni. İlahiyat Fak. İslam Felsefesi (sadsoyvan885@hotmail.com).

duğu bilinmemekle beraber, ihmal edilmiştir. Oysa felsefe ve mantığa dair yazdığı eserler irdelendiğinde Âmidî'nin aslında İbn Sina'nın önde gelen yorumcularından biri olduğu görülür. Ancak bu durumu detaylandırmamız çalışmamızın amacını aşacağından şimdilik bu kadarla yetinmek durumundayız. Dolayısıyla çalışmamızda Âmidî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve kısaca eserlerine değinerek, daha sonra tercümesini vereceğimiz, *Dekâ'iku'l-Haka'ik fi'l-Mantık* adlı eserinin metnine yer vereceğiz.

1- Seyfuddin el- Âmidî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

Yukarıda da ifade edildiği gibi Seyfuddin el- Âmidî'nin asıl ismi Ali b. Muhammed b. Salim'dir. Fakat hem doğduğu yer ve hem de mensup olduğu kabile isminin de eklenmesiyle, Ebu'l-Hasan Seyfuddin el-Âmidî b. Ebi Ali Muhammed b. Salim et-Tağlebi olur. Âmidî, 551 (m.1156)¹ senesinde Amed (Diyarbakır)'de doğmuştur.² Âmidî nisbesi, doğduğu şehir olan Amed'e nisbetle kullanılmıştır. O daha çok, Seyfuddin el-Âmidî ismi ile meşhur olmuştur.³ Eserlerini Arapça yazmasına rağmen, anlatım şeklinden onun Arap olmadığı anlaşılmaktadır.

Âmidî eğitim hayatına doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Diyarbakır'da başladı. Diyarbakır'ın değerli üstatlarından Kur'an'ın çeşitli kıra'atlarını ve Hanbelî fıkhını tahsil etti. İlim tahsil ettiği ilim adamlarından ikisi Ammar el-Âmidî ve Muhammed es-Seffar'dır.⁴

Âmidî hicri 565/1169 yılında, eğitimini devam ettirmek için Bağdat'a gitti. Burada ilkin Me'muniyye medresesinde ders veren ve tanınmış bir Hanbelî fıkıh usulcüsü olan Ebu'l-Feth İbnü'l-Menni (583/1187)'den fıkıh, cedel ve münazara ilmi dersi; daha sonra da hadisçilerin ileri gelenlerinden biri olan Ebu'l-Feth b. Şatil (öl.583/1187)'den hadis dersleri aldı. Ebu'l-Kasım b. Fadlan ile tanıştıktan sonra Hanbelî mezhebinden ayrılıp Şafii mezhebine geçti. Büyük bir Şafii âlimi olan İbn Fadlan'dan münazara, usul ilimleri, cedel ve diğer birçok alanla ilgili ders almak suretiyle bu alanlarda derinleşti.⁵

1 Âmidî'nin doğum tarihiyle ilgili olarak bazı eserler (İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, Beyrut, 1970, s. 161; Hayrettin Zirikli, *Kâmusu'l-Alam*, Beyrut, 1992, IV, 372.) de 551 olarak ifade edilirken bazı eserler (İbnu'l-Kıftî, *İhbâru'l-Ulemâ*, Kahire, 1908. s. 161; Tacu'd-din Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, (Tahk.Abdü'l-Fettah Muhammed- Mahmud Muhammed Tana-hi),Mısır: Dâru'l-Kütüb, 1971, VIII, 306)de de 550 olarak geçmektedir. Ancak yapılan son çalışmalar (Yüksel Emrullah, *Âmidî'de Bilgi Teorisi*, İstanbul: İşaret Yay. 1991, s. 13.) da daha çok 551 rakamı tercih edildiği görülmektedir.

2 Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 306

3 Yüksel *Âmidî'de Bilgi Teorisi*, s. 13

4 Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 306

5 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, III, 293; Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, c.VIII. s. 306

Âmidî hilaf ilminde meşhur olan Şafii fakihî el-Sedid Muhammed b. Hibbetullah b. Abdullah el-Selemasi'nin (öl.574/1178) metodunu ve yine Şafii fakihî Es'ad el-Miheni (öl.527/1132) tarikini bütün ayrıntılarıyla öğrendi ve bu ilimlerle ilgili literatüre tam olarak hâkim oldu.⁶ Fakat Âmidî bunlarla da yetinmeyerek bilgisini daha da sağlamlaştırmak ve genişletmek maksadıyla Bağdat'ın Kerh bölgesinde yaşayan Hristiyan ve Yahudi bilginlerinden felsefe ve diğer akli ilimlere dair dersler aldı.⁷ Âmidî, 592/1198'de Bağdat'ı terk edip Şam'a gitmek zorunda kaldı. Şam'da fıkıh ve felsefe bilgisini arttırarak akli ilimlerde döneminin en büyük âlimi oldu.⁸ Âmidî bir müddet sonra Mısır'a geçti. Karafa-i Sügra medresesinde müderris olarak görev yaptı. Evail ilimlerine ait tasniflerini ortaya koydu. Aynı zamanda Kahire'deki Zafiri Camii'nde bir süre ders okuttu. Mısır'da fıkıh usulü, kelim, mantık ve felsefe alanlarında, herkes tarafından bilinen ve saygı duyulan meşhur bir âlim oldu. *Ebkaru'l-Efkâr ve Dekâiku'l-Hakâik* başta olmak üzere eserlerinin bir kısmını bu dönemde yazdı. Ayrıca ilim adamları ile özellikle felsefe ve mantık alanında münazaralar yaptı. Son derece akıcı üslubu ve kuvvetli ikna yeteneği sebebiyle halk ona aşırı derecede teveccüh gösterdi. Fakat Mısır fakihleri ters bir tavır sergileyerek ona karşı dışlayıcı bir tutum ortaya koydular. Onun hakkında inançlarının ve niyetinin bozukluğuna, filozofların mezhebinden olduğuna dair ithamlarda bulundular. Bu tutumlarını ileri bir dereceye vardiirarak dönemin Sultanına, Âmidî'nin kanının helal olduğuna dair bir fetva bile hazırladılar. Söz konusu fetvayı oradaki âlimlere, özellikle fakih ve muhaddislere imzalattılar. Ancak durumun iddia edildiği gibi olmadığını, aslında tamamen, Âmidî'nin seviyesine çıkamamanın verdiği ızdırap sebebiyle hased ve kinden bu belgenin yazılmış olduğunu gören o dönem âlimlerinden birisi, kendisine imzalaması için gönderilen fetva metnine şu satırları yazdı: “Onlar, o gencin derecesine ulaşamadıkları için ona hased ettiler ve düşman oldular.”⁹

Âmidî bu üzücü olaydan sonra, hayatından endişe ettiği için 613/1217'de Kahire'den gizlice ayrılarak Hama (Suriye)'ya gelmiştir. Bir ilim aşığı olan Melik Mansur (617/1221) başta Âmidî olmak üzere çok sayıda ilim adamını himayesine almıştır. Âmidî dört yıl boyunca güven ve huzur içerisinde Hama'nın en büyük medresesi Sultan Mansur Medresesi'nde talebe yetiştirdi.

6 Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 306–307; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, III, 293; Yüksel, *Âmidî'de Bilgi Teorisi*, s. 14

7 Subkî *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 307

8 İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, III, 293

9 İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-A'yân*, III, 293–294; Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, VIII, 307; İzmirli İsmail Hakkı, “Âmidî” Mad. *İslam Türk Ansiklopedisi*, İstanbul, I, 379; Yüksel, *Âmidî'de Bilgi Teorisi*, s. 15

Burada *Keşfü't-Temvihat* ile *el-Mübin fi-Şerhi'l-Elfazi'l-Hükema ve'l-Mütekellimin* adlı eserlerini yazarak Melik Mansur'a hediye etti.¹⁰

Âmidî, Melik Mansur'un 617/1221'de ölümü üzerine Eyyûbî hükümdarı Melik Muazzam'ın daveti ile aynı yıl Şam'a gitti. Melik Muazzam, bir ilim adamı olmakla beraber Eyyûbî hükümdarlarının Eş'ari ve Şafii olmasına karşın kendisi Hanefi idi. Onun ufku geniş olup, felsefi ilimlere ve mantığa da ilgisi vardı. İlim adamlarını sever, onlarla münazara ederdi. Âmidî'yi Aziziye Medresesi'ne müderris olarak tayin etti. Âmidî tam 13 yıl boyunca bu vazifede kaldı. O, müderrislik yapmanın yanında özel olarak felsefe dersleri de verdi. Ayrıca fıkıh usulüne dair, *el-İhkâm fi Usulî'l-ahkâm* ile *Mün-tehâ's-Sul fi İlmi'l-Usûl* adlı eserlerini de bu esnada telif etti.¹¹

Melik Muazzam'ın 1227'de ölümü üzerine Eyyûbî melikleri arasındaki çekişmeler sebebiyle siyasi istikrarsızlık baş gösterdi. Bu çekişmelerin sonucunda Şam'a, Eyyûbîlerin el-Cezire hükümdarı Melik Eşref Musa 1227 yılında hâkim oldu. Onun hâkimiyeti ile birlikte Âmidî için karanlık günler başladı. Melik Eşref bir süre sonra Âmidî'yi, müderrislikten azlederek kendi evinde göz hapsine aldı. Âmidî ölünceye kadar (631/1233) göz hapsinde kaldı.¹²

Kaynaklarda Âmidî'nin müderrislikten azledilmesi ve sürekli kontrol altında tutulmasının sebebi olarak, şu husus ileri sürülmektedir: Melik Eşref, ağabeyi Mısır Eyyûbî Hükümdarı Melik Kamil ile birlikte Şam'ı Melik Nasır'dan Şaban 626 / Temmuz 1229'da teslim aldı. Melik Eşref bir müddet sonra yine ağabeyi ile birlikte Artuklu Beyliği hâkimiyetindeki Diyarbakır'ı kuşatarak ele geçirdi (630/1232). İşte, Melik Eşref Diyarbakır'ı ele geçirdikten sonra, Diyarbakır Artuklu Beyi Mesud b. Salih Mahmud ile Âmidî arasında cereyan eden yazışmaları ele geçirdi. Bu yazışmalarda Artuklu Beyi'nin Âmidî'ye Diyarbakır kadılığını teklif ettiğine dair kayıtlar bulunmaktaydı. Melik Eşref bu kayıtlar nedeniyle Âmidî'yi görevinden azlederek, ölümüne kadar göz hapsinde tuttu.¹³

Âmidî'nin müderrislik görevinden uzaklaştırılıp göz hapsine alınmasının sebeplerinden bir diğeri de, Melik Eşref devrindeki ilmî ve kültürel durumdur. Çünkü Melik Eşref hadis ve fıkıh âlimlerine büyük saygı göstermiş, mantık, felsefe ve kelam âlimlerine ise açıkça cephe almıştır. İbn Zebidi ve İbnü's-Salah gibi devrinin meşhur kıraat ve hadis âlimlerini getirterek med-

10 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, III, 294; Subkî, *Tabâkâtü's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 307; Hakan Coşar *Seyfuddin Âmidî'nin Felsefe Anlayışı*, (Basılmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 19

11 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, III, 294; Subkî, *Tabâkâtü's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 307.

12 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, III, 294; Coşar, *a.g.e.* s. 25

13 Önder Kaya, "el-Melikü'l-Eşref, Musa" *DİA*, XXIX, 64-65

reselere yönetici ve müderris olarak atamıştır. Onun felsefe, mantık ve kelama karşı cephe almasında İbnü's-Salah'ın bu ilimlerle uğraşmanın haram olduğuna dair verdiği fetvasının etkisi olduğu şüphesizdir. Bu yüzden döneminin felsefe, mantık ve kelamda en büyük âlimlerinden biri olan Âmidî, müderrislik görevinden azledilmiş ve göz hapsinde tutulmuştur.¹⁴

Âmidî, bundan sonra evine çekilip münzevi bir hayat yaşamaya başlamış ve çok geçmeden de Safer 631 / Kasım 1233'de vefat etmiştir. Kendisi Şam'ın meşhur mezarlığı Cebel-i Kasion'a defnedilmiştir

Bütün bunlardan yola çıkarak kısaca toparlamak gerekirse; XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âmidî dönemin siyasi karışıklığına rağmen ilmî çalışmalarını en üst seviyede yapmıştır. Her dönemde olduğu gibi siyasi iradenin ilim dünyası üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisini o dönemde de görmek mümkündür. İlim adamlarının desteklenmesi olumlu sonuçlar doğururken, düşüncelerinden dolayı dışlanması da hatta gözetim altında tutulması da olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Dönemin ilim dünyasının belli bir kesimi kendi içerisinde buhranlar yaşamakta olup adeta eskiyi taklid eder durumdaydı. Yani yeni bir görüş ortaya koymak ve açılım yapmak bir yana, bu tür çalışma yapanlara karşı da dışlayıcı bir tavırla yetinmeyip hiç de uygun olmayan durumlarla karşı karşıya bırakılma söz konusuydu. İşte böyle bir durum içerisinde ilmî çalışma yapan Âmidî, memleket memleket dolaşmak zorunda bırakıldı. Hatta bir ara düşüncelerinden dolayı idamına bile karar verildi. Fakat o insanlığın selameti için bütün bunlara sabır gösterip hayatının sonuna kadar sahip olduğu düşüncelerden asla taviz vermedi. Böylesi bir idealin neticesi olsa gerek ki bazı kaynaklara göre yirmi¹⁵, diğer bazı kaynaklara göre ise otuza yakın eserinin varlığından söz edilmektedir. Bunların hepsinin birbirinden güzel, faydalı ve muhtevalı eserler olduğu ayrıca ifade edilmektedir.¹⁶ Sahip olduğu düşüncenin sağlamlığı ölçüsünde münbit bir kişiliğe de sahip olan Âmidî, fıkıh, fıkıh usulü, hilaf ve cedel ilmi, kelam, mantık ve felsefe alanında, hacimli eserler telif etti. Kendisine ait olduğu ifade edilen eserlerin büyük çoğunluğu günümüze ya ulaşmamış ya da ulaştığı halde ortaya çıkarılamamıştır. Felsefe içerikli eserler henüz yazma eser halinde bulunurken kelam ve fıkıh usulü alanındaki eserleri sonraki dönem âlimlerini ciddi manada etkilemiş olup adeta başvuru kaynakları arasında yer almaktadır. Âmidî daha çok kelam ve fıkıh yönüyle meşhur olmuştur. Çünkü felsefe ve mantıkla ilgili

14 Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 307

15 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, III, 294; Zehebi Şemsu'd-Din Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmu'n-Nubela*, (Tahk. Beşşar Avvad Ma'ruf-Muhyi Hilalu'r-Rahman), Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1985, XII 364

16 Subkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubra*, VIII, 307

eserleri inceleme konusu yapılmadığından pek bilinmemektedir. Âmidî'nin bu alanlarla ilgili çalışmaları en az kelam ve fıkıh alanında yaptığı çalışmalar kadar önemlidir.

Âmidî'nin eserlerini kısaca sıralamak gerekirse:

- *Ebkaru'l-Efkâr*
- *Gayetu'l-Meram fi İlmi'l-Kelam*
- *Keşfu't-Temvihat fi Şerhi'l-İşarat ve't-Tenbihat*
- *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm*
- *Münteha's-Sul fi İlmi'l-Usul*
- *el-Mübin fi Şerhi'l- Meani Elfaz el-Hukema' ve'l-Mütekellimin*
- *Nûru'l-Bâhir fi'l-Hikemi'z-Zevâhir*
- *Rumuzu'l-Kunuz*
- *Feraidü'I- Fevâid*
- *Hülasatu'l-İbriz Tezkiratu'l-Meliki'l-Aziz*
- *Menaihu'l- Garâih*
- *El-Me'hiz âle'r-Râzi*
- *Dekâiku'l-Hakaik*
- *Kitâbu'l-Cedel*
- *Kitabu'l-Bahir fi Ulumu'l-Evâil ve'l-Evâhir*
- *Kitabu't-Tercihât fi'l-Hilâf¹⁷*
- *Kitabul-Muâhezât fi'l-Hilâf¹⁸*
- *Kitabu't-Ta'liketi's-Sağire ve'l-Kebire*
- *el-Me'hez ale'l-İmam Razi fi Şerhi'l-İşarat*
- *Delilu Muttehidil-İ'tilaf ve Ca'dun fi Cemii Mesâili'l-Hilâf*
- *Tarikat fi'l-Hilâf*
- *el-Garaib ve Keşfü'l-Acaib fi'l-İktiranati'l-Şartiyye*
- *Lübabu'l-Elbab*
- *Münteha's-Salik fi Retbi'l-Mesâlik*
- *el-Mevahizu'l-Celiyye fi'l-Muahezati'l-Cedeliyye*
- *el-Bahir fi Hükmü'z-Zevahir¹⁹*

17 İbn Ebi Usaybia, *Uyunu'l-Enba fi Tabakati'l-Etibba*, Beyrut 1965, s. 651

18 Usaybia, *Tabakati'l-Etibba*, s. 651

19 Usaybia, *Tabakati'l-Etibba*, s. 650; Yüklüsel, *Âmidî'de Bilgi Teorisi*, s. 20

2. Âmidî'nin *Dekâ'iku'l-Haka'ik Fi'l-Mantık* Adlı Eseri

İnceleme konusu yaptığımız Âmidî'nin *Dekâ'iku'l-Haka'ik fi'l-Mantık* adlı eserini Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 268/8 nolu kayıtta tespit ettik.²⁰ Eser, 12 varak ve her bir sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Yazım bakımından okunaklı olmasına karşın metinde birçok yerde yanlış ve eksik ifadeleri tespit ettik. Bu yanlış yazımların tespiti konunun seyri içerisinde rahatlıkla anlaşılabilir niteliktedir. Yanlış yazımların varlığına rağmen eserin okunma bakımından herhangi bir zorluğu söz konusu değildir.

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 268/8 nolu kayıtta *Dekâ'iku'l-Haka'ik fi'l-Mantık* adlı eserin Âmidî'ye ait olduğu belirtilmektedir. Ancak bütün uğraşlarımıza rağmen bu eserin Türkiye'de ikinci bir nüshasına ulaşma imkânını elde edemedik. Çalıştığımız Âmidî'ye aidiyeti hususunda, yazara aidiyeti kesin olarak bilinen *Dekâiku'l-Hakâik* ve *Ebkaru'l-Efkâr* adlı eserleriyle karşılaştırdık. Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde kullanılan kavramlar, belli mantık kavramlarına verilen tanımlar ve belirtilen kıyasın şekil sayısı özellikle kıyasın dördüncü şekline dair verdiği bilgilerden yola çıkarak *Dekâiku'l-Hakaik fi'l-Mantık* adlı eserin Seyfuddin el- Âmidî'ye ait olduğu kanaatine vardık.

Aşağıda konu fihristini vereceğimiz Âmidî'nin *Dekâiku'l-Hakâik fi'l-Mantık* adlı eseri mantık ilminin ana konusunu oluşturan kıyası içermektedir. Eser, içerisinde kullanılan bir kaç ifade dışında genel itibariyle kolay anlaşılabilir bir üslupla yazılmıştır. Kitabın muhtevası ve ele alış tarzı göz önüne alındığında ismiyle müsemma olduğunu söyleyebiliriz.

Kitabın Varak Sayfasına Göre Konu Fihristi

Besmele, hamdele ve salvele.....	192a
Kıyas ve kıyasın tanımı.....	192a
Kıyasın tanımının tahlili.....	192b
İstisnai ve İktirani kıyasın tanımı.....	193a
İktirani kıyasın şekillerinin oluşum şartları.....	193a
Birinci şekil.....	193b
İkinci şekil.....	193b
Üçüncü şekil.....	194b
Dördüncü şekil.....	196b
Basit ve Bileşik kıyas.....	197b

20 İbrahim Çapak, "Seyfuddin Amidi'nin Mantık Anlayışı" *Uluslararası Seyfuddin Amidi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009, s. 347-348

Mevsulu'n-Netaic.....	198a
Mefsulu'n-Netaic.....	198a
Men'u Hulu.....	198b
Modalite (<i>el- muhtalât</i>).....	200a
Metalib	202a

Fihristte görüldüğü gibi konular her ne kadar sistematik olarak sıralanmışsa da içerik ve ele alınış şekli bunu desteklememektedir. Çünkü bu sistematik işlenişin geçerli olabilmesi için sıralanan konuların muhteviyatına dair doyurucu bilgi verilmesi gerekmektedir. Oysa isim olarak sıralanmasına rağmen bazı başlıkların ya ismi zikredilmekle ya da çok kısa bilgi verilmeyle yetinilip sonraki konuya geçilmektedir. Metin içerisinde sehven olduğunu düşündüğümüz bazı yazım yanlışları söz konusudur. Bu yazım yanlışlarını dipnotta, olması gerektiğini düşündüğümüz halini de metin içerisinde gösterdik. Ayrıca metin herhangi bir konu ayırımına gidilmeden düz bir şekilde serd edilmiştir. Gerek konu başlığı olarak gerekse paragraf başında parantez içerisinde gösterilen başlıklar, metnin daha kolay anlaşılması düşüncesiyle, tarafımızdan eklenmiştir.

Müellifin konuyu ele alış tarzı ve kullandığı ifadeler, sanki müellifin karşısında mantık ilmine hâkim ama bu inceliklere dair bilgi yetersizliği olan biri var ve ona bu noktalara dair bilgi veriyor hissini uyandırmaktadır. Müellifin kullandığı "*buna dikkat et*", "*burada çokça hataya düşülebilir*" tarzındaki ifadeleri de bizi bu noktada desteklemektedir.

Yukarıda konu fihristinde verdiğimiz başlıklar, aslında müellif tarafından belirgin olarak atılmış değildir. Ancak müellif, belirttiğimiz başlıkları konunun anlatılış seyri içerisinde ifade edip geçmektedir. Her ne kadar belirgin olarak başlık kullanmamışsa da genel olarak müellif bu eserde üç konuyu ele almaktadır:

1. Kıyas
2. Modalite
3. Metalib

Eserin başlangıcında hemen kıyas konusunu ele almaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi müellif muhatabının ihtiyacına göre bazı noktalarda detaya inerken bazı noktalarda ise sadece konu başlığını zikretmekle yetinmektedir. Daha sonra ayrı ayrı olarak "*fasıl*" ifadesi kullanarak Modalite ve Metalib konusunu ele almaktadır.

Kıyas şekilleri konusunda müellifin, Mütakaddimûn gibi birinci şekli mükemmel şekil olarak kabul ettiği görülmektedir. Çünkü bu şekle dair

örnek verme ihtiyacı görmezken diğer şekillere örnek vermektedir. Bununla beraber diğer şekillerin ispatı ve geçerli kullanımı için de birinci şekle nasıl dönüştürüleceğine dair detaylı bilgi vermektedir.

Mütekaddimûndan olan Farabi ve İbn Sina kanalıyla Aristo'nun kullanmış olduğu kıyas tanımının aynısını düşünürümüzde de görmekteyiz. Kıyasın tanımında Aristo'yu takip eden müellif kıyasın çeşitlerinde, Aristo ve Farabi'den farklı bir taksime giden İbn Sina'yı izlemektedir. O, kıyasları, İbn Sina'nın yaptığı gibi, iktirani ve istisnai diye ikiye ayırmaktadır. Ancak müellif kıyasın şekilleri konusunda üçünden de farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Aristo ve Farabi üç şekil kabul ederken İbn Sina dördüncü şekle de değinip ancak geçersizliğini belirtip geçmektedir. Âmidî ise, kendisinden kısa bir süre önce yaşamış olan İbn Salah'ın etkisiyle olsa gerek, dördüncü şekli kabul etmektedir. Bununla birlikte İbn Salah'tan da farklı davrandığı görülmektedir. Çünkü İbn Salah'ın dördüncü şekilde beş mod kabul etmesine karşılık müellifimiz bunun sekiz mod olduğunu örnekleriyle ortaya koymaktadır. Bu yönüyle hem İbn Salah'tan hem de adı geçen filozoflardan farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Âmidî'nin bu yaklaşımı kendisinden sonra gelecek olan Kazvini, K. Razi, Ahdari, Gelenbevi, Taftazani gibi birçok kişiyi bu noktada etkilediği söylenebilir. Zira söz konusu konunun onlar tarafından da değerlendirilmiş olduğu bilinmektedir.

Âmidî'nin dikkat çeken bir diğer önemli yönü, modalite konusudur. Mütekadimunun üç modalite kabulüne karşılık, modalitenin sayı bakımından dört olduğunu kabul etmektedir. Modalitenin sayısı bakımında Müteahhirûn âlimleri gibi davranan düşünürümüz söz konusu modalitelerin isimlendirilmesi açısından kullanılan lafızları ayırım gözetmeden kullanmaktadır.

Netice olarak düşünürümüz, öncelikli olarak bir Müteahhirûn âlimidir. Müteahhirûn mantığının sistemleşmesinde de önemli katkıları olmuştur. Özellikle dört modalite ile bu modalitelerin oluşturduğu önermelerin düzenlenmesinde, kıyasın dördüncü şeklinin mantığa dâhil edilmesinde ve bu şekil içerisinde sekiz modun kullanılmasında sonra gelen mantıkçılara bir takım fikirler vermiştir. Onun ortaya koyduğu bu mantık anlayışı, XIII. yüzyıldan itibaren mantıkçıların azımsanmayacak bir kısmı tarafından itibar görmüştür.

Kaynakça

- Coşar, Hakan., Seyfuddin Âmidî'nin Felsefe Anlayışı (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2009
- Çapak, İbrahim, "Seyfuddin Amidi'nin Mantık Anlayışı" Uluslararası Seyfuddin Amidi Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009
- Hayrettin Zirikli, Kamusu'l-Alam, Beyrut, 1992

- İbn Ebi Usaybia, Uyunu'l-Enba fi Tabakati'l-Etibba, Beyrut, 1965
İbn Hallıkan, Vefayatu'l-Ayan, Beyrut, 1970
İbnü'l-Kıfti, İhbaru'l-Ulema, Kahire, 1908
İzmirli İsmail Hakkı, "Âmidî" İslam Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1940
Önder Kaya, "el-Melikü'l-Eşref, Musa" DİA, c. XXIX
Tacu'd-din Subki, Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kubra, (Tahk. Abdu'l-Fettah Muhammed-
Mahmud Muhammed Tanahi), Mısır: Dâru'l-Kütüb, 1971
Yüksel, Emrullah, Âmidî'de Bilgi Teorisi, İstanbul: İşaret Yayınları, 1991
Zehebi Şemsu'd-Din Muhammed b. Ahmed, Siyeru A'lamu'n-Nubela, (Tahk. Beşşar
Avvad Ma'ruf-Muhyi Hilalu'r-Rahman), Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1985